

ADABIYOTSHUNOSLIKDA DIALOG TARIXI VA NAZARIY TALQINLARI

Matyakupov Sa’dulla

filologiya fanlari nomzodi dotsent,

Nukus davlat pedagogika instituti

O‘zbek adabiyoti kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Maqolada adabiyotshunoslikda dialog tarixi va uning nazariy talqinlari tadqiq etiladi. Jahon va o‘zbek adabiyotshunosligi misolida dialog va uning badiiy funksiyasi, she’riy nutqdagi ahamiyati masalalari xususidagi nazariy qarashlar umumlashtiriladi. Badiiy dialog vazifasi va mohiyati xususida ilmiy xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar. Adabiyotshunoslik, dialog, nazariya, ilmiy maktab, she’riy nutq, badiiy funksiya.

Dialog ildizlari insonlararo ilk muloqot boshlangan davrlarga borib bog‘lanadigan darajadagi qadimiy hodisa sanaladi. U falsafagacha mavjud bo‘lganidek, “adabiyotgacha bo‘lgan davr”da ham mavjud edi. Mutaxassislarining qayd etishlariga ko‘ra dialogning ilk shakli ijtimoiy xarakter kasb etgan. Ikki odam jam bo‘lgan ijtimoiy muhitda dialog, o‘zaro muloqot ehtiyoji tug‘ilgan. Dialog amaliyoti va unga oid nazariy talqinlarning xilma-xil, ko‘p va qadimiyligining boisi ham shunda. Ijtimoiy dialogning dastlabki namunalari Xudo va odam, erkak va ayol, ota va o‘g‘il o‘rtasidagi muloqot tarzida ko‘ringan bo‘lsa, sekin-astalik bilan hukmdor va fuqaro, hakam va mahkum, ustoz va shogird, voiz va tinglovchi va h.k.lar muloqotlari ko‘rinishida tarmoqlanib borgan. Aniqroq aytganda dialog odamzot umrining har bir jabhasida ijtimoiy hayot sharti sifatida yashab kelgan va bu jarayon bugun ham izchil sur’atda davom etmoqda.

Mavjud materiallardan kelib chiqib, aytish mumkinki, dialogning dastlabki formallashgan shakllari qadim Gretsiya muhitida, diniy-mifologik, falsafiy, ilmiy, sud jarayonlari bilan bog‘liq muloqotlarda ko‘zga tashlanadi. Ma’no nuqtayi nazaridan ikkilik “gr. *dialogos* – ikki yoki undan ortiq kishining muloqoti, og‘zaki muloqot shakli” [Словарь. 9:67] tushunchasini anglatuvchi dialog lug‘atda umumlashtirib ifodalanganidek faqat “ikki yoki undan ortiq kishining muloqoti” emas. Qadim Gretsiyaga oid manbalardayoq uning ikki nuqtayi nazar, ikki qarama-qarshi kuch o‘rtasidagi munosabat, ikki qutub orasidagi bahs-munozara ma’nolariga ham ega ekanligi e’tirof etiladi. Platonning “Ziyofat” risolasida berilgan Suqrot va Agafon o‘rtasidagi dialog bu fikrning mustahkam asosga egaligini ko‘rsatadi. Shoir Agafonning uyiga atayin suhbatlashish uchun mehmon bo‘lib borgan Suqrotga uy egasi Xudo va uning inson hayotida tutadigan o‘rni haqida bir nechta savollar beradi. Suqrot dan o‘z savollariga qoniqarli va shoirni ilhomlantiradigan darajada mantiqli javoblarni olgan Agafon ilhomlanib ketadi va she’riy (buni mutaxassislar falsafadagi dastlabki she’riy dialoglardan deb e’tirof qiladilar) savollar berishga

o‘tadi. Agafon she‘ridagi tagma‘no va metaforaga qoyil qolgan Suqrot unga qarab deydi: “Erotni maqtading. U faqat maqtovgga loyiqmi yoki kamchiligi ham bormi?” Agafon bu savolga javob bera olmaydi. O‘z mag‘lubiyatini tan olib: “Sen juda kuchlisan. Sen bilan bahslasha olmayman!” – deydi. Shunda Suqrot Agafonga javoban: “Yo‘q, sen men bilan emas, haqiqat bilan bahslasholmaysan, chunki haqiqat bilan bahslashib bo‘lmaydi”, - deya bahsga nuqta qo‘yadi [Qarang: 11-manba]. Keltirilgan kichkina bir matndan dialogning tarixiy shakllanish jarayonlaridayoq, quyidagi bir qator spesifik xususiyatlarni namoyon etgani ma‘lum bo‘ladi: a) dialog shunchaki ikki kishi o‘rtasidagi jo‘n suhbatdan iborat emasligi; b) uning muayyan shaxs pozitsiyasini namoyon etuvchi bahs-munozaraga qurilganligi; v) muloqotning qadimiy shakllaridayoq she‘riy ifoda bilan uyg‘un bo‘lganligi; g) dialogda mantiq va mushohadaning yetakchiligi.

Ushbu tasnifimizni tasdiqlash ma‘nosida adabiyotshunos U.Jo‘raqulovning dialog tarixiga doir quyidagi fikrlarini keltirib o‘tishni lozim topamiz: “M.Baxtinga qadar ham falsafa, estetika, adabiyotshunoslikka doir ishlarda dialog tushunchasi va u haqdagi fikr-qarashlar mavjud edi. Yevropa falsafiy-badiiy tafakkurining ilk davrlarida – Suqrot, Platon, Aristotel asarlarida – dialogning muayyan adabiy janr doirasida qo‘llanishidan tashqari, falsafiy fikrning yetakchi ifoda shakli ekani ochiq-oydin ko‘rinadi. Faylasuf o‘z qarashlarini o‘rtaga tashlar ekan, albatta, uni fikrlashga undovchi, bahslashuvchi, ba‘zi fikrlarini tasdiqlovchi suhbatdoshga ehtiyoj sezgan. U xoh Platon dialoglaridagi “yalang‘och daho” singari adresati aniq shaxs (Suqrot), xoh xayoliy-abstrakt suhbatdosh sifatida namoyon bo‘lsin, har qachon o‘zining dialog tashkillovchilik funksiyasini saqlab qolgan” [Jo‘raqulov U. 5:74].

Platonshunoslarning qayd etishicha, Platon “Akademiya” deb nomlangan maktabining eshigiga “Geometr bo‘lmaganlar kirmasin!” degan yozuvni o‘yib yozdirib qo‘ygan [Qarang: 11-manba]. Buning ma‘nosi shu bo‘lganki, Platon har bir so‘z, fikr, mushohada va muloqot aniq geometrik o‘lchovli, mantiq mezoniga muvofiq bo‘lishini talab etgan. Platonning dialogik mantiqini ikki tushuncha – “haqiqat” va “yolg‘on” o‘rtasidagi ziddiyat va haqiqatning mantiqiy isboti tashkil qilgan. Suqrotga Daotima tomonidan aytilgan “Nimaki go‘zal bo‘lmasa xunuk, nimaki ezgulik bo‘lmasa yovuzlik, ammo bu xulosaga judayam qattiq turma, aks holda ular o‘rtasidagi darajalarni yo‘qqa chiqarasan” tarzidagi so‘zlarda esa inson fikr-xulosalarining nisbiyligiga doir haqiqat turadi [Qarang: 11-manba]. Bu jihat, birinchi navbatda, Platonning ustozu Suqrot dialoglarida yorqin namoyon bo‘lganki, Suqrot va Sofist bahsida ham bunga to‘la ishonch hosil qilish mumkin:

Suqrot: Sen kimsan?

Sofist: So‘z ustasi.

Suqrot: So‘z ustasi nima degani?

Sofist: Tabobatni bilmayman. Ommaga tabobat haqida gapirib, ularni so‘zimga ishontiraman. Keyin tabib chiqib, shu mavzuda so‘zlaydi, lekin ommani ishontira olmaydi.

Suqrot: Auditoriyang tabobatni tushunadimi?

Sofist: Yo‘q. U olomon-ku, tushunmaydi.

Suqrot: Demak, sen axmoqlarni axmoq qilish ustasisan! [Qarang: 11- manba].

“Ziyofat” risolasida keltirilgan bu lavha dialogning birinchi navbatda rost va yolg‘on o‘rtasini ajratish, haqiqatning yolg‘ondan ustun ekanini isbotlashga xizmat qilganini isbotlaydi. Bu yerda Suqrot so‘zlaridagi kuchli mantiq Sofist yolg‘onini fosh etishga xizmat qilgan. Shu bilan birga keltirilgan dialogda yolg‘onning eng tuban darajasi “so‘z ustasi”, “axmoqlarni axmoq qiluvchi” sifatlovchilarida yorqin aks etgan. Falsafa va estetika tarixiga xos bunday jarayonlardan kelib chiqib shunday xulosa qilish mumkinki, dialog nazariyasiga doir ilk talqin, baho va munosabatlar dialogik jarayonlarning ichida, jonli protsess tarzida ro‘y bergan. Talqinning ilk ko‘rinishlari bevosita Aristotel faoliyati bilan bog‘liq. Garchi, Aristotel o‘z ustozining suqrotcha dialoglariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri raddiya yozmagan, ochiq-oydin munosabat bildirmagan bo‘lsa-da, uning tomonidan dialog tarkibi va mazmuniga kiritilgan yangilik Aristotel dialoglariga talqin xarakterini beradi. Muayyan ma‘noda ustozni dialoglariga nisbatan baho va munosabatini ifodalaydi. Aristotel dialoglarida bugun biz tushunadigan ma‘nodagi adabiyot muammolari aks ettirilmagan bo‘lsa ham uning ruh va jism haqidagi kuzatuvlari badiiy adabiyotning abadiy mavzularidan bo‘lib hisoblanadi.

Umuman, Suqrot, Platon, Aristotel va Plotin kabi neoplatonchilar dialoglarida Xudo va U yaratgan barcha narsa-hodisalar xususida fikr yuritiladi. Bunday fikrlar biri ikkinchisini davom ettirishi, to‘ldirishi bilan birga har bir yangi talqin o‘zidan avvalgisiga nisbatan dialogik pozitsiyasini ham namoyish etadi. Eng muhimi ularda badiiy adabiyotning eng yirik muammolari falsafiy mazmun, badiiy shakl-shamoyilda o‘z aksini topgan. Keyinchalik adabiyotning maqol, masal, naql, hikmatli so‘zlar, aforizmlar, qanotli so‘z va iboralari ma‘lum ma‘noda mana shunday an‘analarga tayangani bilinadi. Zotan, Aristotel o‘z dialoglarida maqolni “Qadim falsafa qoldiqlari” deb atagan [Макарова И. 7:103].

Arsitetel dialoglarining xalq ijodiyoti namunalariga o‘xshashligi, adabiyotga yaqinlashuvi bevosita o‘quvchi ehtiyojlaridan kelib chiqqan. U fikrlarining ommabopligini ta‘minlash maqsadida o‘z dialoglarida xalqona iboralar, maqol, naql va matallardan foydalangan. Dialoglarida sillogizm (ikki fikr asosida uchinchi mantiqiy xulosa chiqarish) usulidan unumli istifoda etgani seziladi: “Ezoterik” matnlariga nisbatan uning qo‘limizda bo‘lgan “ekzoterik” bitiklari o‘zining jiddiy

tarzda badiiylashtirilishi, o‘ylab topilgan kompozitsiyasi, nafis hijolari bilan farqlanib turgan. Ushbu matnlarning katta qismi dialog shaklida yozilgan. Aristotel “Ritorika” asarida notiq va tinglovchi munosabatlari yuzasidan “Dialektika kabi ritorika (so‘z san’ati) ham ayrim sohalar uchun emas, balki barcha sohalarga aloqador va foydalidir. Ritorika ilmining ishi ayrim odamni biror fikrga ishontirish emas, balki barcha odamlarni (foydali va to‘g‘ri) fikrga qanday ishontirishning usullari, qoidalarini o‘rgatadi... Ritorika – barcha notiqlar uchun (doimo inglovchilarga, o‘quvchilarga, talabalarga va’z aytuvchi o‘qituvchilar uchun) juda foydalidir” [Arastu. 1:221], – deya ta’kidlaydi. Aristotel dialoglarining xalq ijodi namunalariga o‘xshashligi, adabiyotga yaqinlashuvi bevosita o‘quvchi ehtiyojlaridan kelib chiqqan. U fikrlarining ommabopligini ta’minlash maqsadida o‘z dialoglarida xalqona iboralar, maqol, naql va matallardan foydalangan. Dialoglarida sillogizm (ikki fikr asosida uchinchi mantiqiy xulosa chiqarish) usulidan unumli istifoda etgani seziladi.

Platon va Aristotelning davomchisi Plotin falsafasining asosiy mohiyati platon qarashlarini talqin etish va yangilashdan iborat edi. Ayrim ishlarida Platon falsafiy g‘oyalarining mohiyati, ichki spesifikasidan ta’sirlangan Plotin xuddi Aristotelga o‘xshab o‘z asarlarida Platon asarlarini asos qilib oldi. Plotin o‘z so‘zlarini tez-tez so‘roq gaplar bilan jonlantirib turadi. O‘z tasdiqlari bilan ushbu savollarga javob beradi. Shu nuqtayi nazardan u platoncha tipdagi dialogni namoyon etadi. Mutaxassislarning qayd etishicha, XX asr dialog falsafasi va estetikasi deyilganda M.Bubur, F.Edner, I.Levenos va M.Baxtinlar tomonidan ilgari surilgan dialog nazariyasi ko‘zda tutiladi. Bularning orasida M.Baxtin dialog nazariyasi hayotiyli, adabiyotdagi go‘zallik tushunchasi va so‘z san’atiga amaliy jihatdan yaqinligi bilan alohida ajralib turadi. Baxtincha “harakat” tushunchasi arxitektonikasi dialogikdir. Harakat jarayonidagi odamning minimum darajadagi mavjudligi kamida ikki ovoz deganidir. Tilning hayoti, unga yashovchanlik effektini beruvchi energiya esa dialogdir.

Qozoq olimi N.Kenjeg‘arayeov ta’kidlaydiki, “Adabiyotshunoslikda “monolog” va “dialog” tushunchalarining faqat tashqi xususiyatlariga ko‘ra qo‘llanish funksiyasidan yiroq bo‘lishimiz kerak. Monolog – bir kishining, dialog – ikki kishining suhbat degan qoida doirasidan chiqish lozim... Endi monologning dialogik genizisiga teran e’tibor qaratish vaqti keldi... Savol bilan murojaat qilish monolog doirasidagi hodisa bo‘lmasa kerak. Unda muallif bilan “lirik men” ishtiroki orqali vujudga kelgan avtokommunikatsiya mavjud... Muallif murojaati faqatgina lirik qahramonga yo‘naltirmaydi, tasavvurdagi o‘quvchiga yoki muayyan zamon va davr o‘quvchisiga qaratiladi. Real voqelikdagi real o‘quvchi bilan birga kelajakka nisbatan ham ahamiyatli bo‘ladi. Demak, lirik qahramon so‘zining yo‘naltirilgan

obyekti mavjud. Bu esa she’r dialog asosiga qurilgan deganidir” [Кенжеғараев Н. 6:258], – deya uni monodialog deb ataydi.

Bu jarayonlarning barchasi badiiy matn va undagi harakatlantiruvchi kuch – so‘z funksiyasi bilan bog‘liq, albatta. Bunday kuzatuv va xulosalarga bevosita badiiy matngina vosita bo‘lishi mumkin. Shu ma’noda, M.Baxtinning badiiy matn va undagi so‘z harakatini vujudga keltiruvchi vositalarga doir fikrlarini o‘rganish dialog nazariyasi va uning spesifikasini to‘g‘ri anglashimizga olib keladi. “Qayerdagi matn bo‘lmasa, u yerda tafakkur va uni tadqiq etuvchi obyekt bo‘lmaydi”, deb yozadi bu haqda M.Baxtin [Бахтин М. 2:156]. Olimning fikricha, har bir matn o‘z subyektiga ega. Shuning uchun matnni so‘zlovchining fikrlash tarzi, gap qurilishidagi sillogizm, lingvistikadagi “kommutatsiyalar” sifatida talqin qilish muhim. Bunda muallif subyekt bilan “boshqa bir subyekt” o‘rtasida kechadigan lingvistik tajribalarni tahlil etish, anglash dialog mohiyatini tushunishda asosiy o‘rin tutadi.

V.Jirmunskiy tadqiqotlarining lirik asar uslubi haqidagi fikr-xulosalarining she’riy dialog masalalarini o‘rganishdagi ahamiyati o‘ziga xosdir. V.Jirmunskiy badiiy til, nutq va uslubga doir tadqiqotlarining aksariyati lirik janrlar asosida amalga oshirilgan. Uning xulosasiga ko‘ra: “She’riy kompozitsiya qurilishi faqat marom va urg‘ularning tizimli taktlari bilangina emas, balki undagi sintaktik guruhlarning uyg‘un taqsimlanishi bilan ham belgilanadi” [Жирмунский В. 3:151]. Yuzaki qaraganimizda V.Jirmunskiyning yuqoridagi xulosalarida faqat lirik kompozitsiyaning lingvistik xususiyatlari, lirik uslubga xos formal jihatlar haqida so‘z yuritilayotgandek, dialog haqida gap ketmayotgandek tuyuladi. Biroq ushbu sitataga diqqat-e’tibor bilan yondashilsa, jumlaning ikkinchi qismida aks etgan fikr she’riy matnlar (satrlar, rukn, turoq kabi satr bo‘laklari) o‘rtasidagi bog‘lanishlar faqat marom va urg‘u kabi shakliy vositalar orqali emas, mazmuniy-sintaktik vositalar orqali ham paydo bo‘lishiga diqqat qaratilayotgani aniq bilinadi. Bu degani she’riy matn ichidagi dialogiklikning namoyon bo‘lishi haqidagi fikrning o‘zgacharoq shaklda ifodalanishidir. Chunki she’riy kompozitsiya ichidagi sintaktik munosabat, bog‘lanish, mazmun nuqtayi nazaridan bir-birini taqozo etish, M.Baxtin aytgan dialogik munosabatning matn ichida voqe bo‘lishi bilan bir xil xususiyatga ega. Jirmunskiyga ko‘ra she’riy matn ichidagi sintaktik bog‘lanishlar gap, gap bo‘laklari, gapdagi ibora, so‘z bo‘laklari vositasida ma’no ko‘chishi hodisasini yuzaga keltiradi.

O‘zbek baxtinshunos olimi, professor H.Boltaboyev fikricha: “Bu ta’limot (Baxtin ta’limoti nazarda tutilyapti) asosida dialog (yunoncha: diálogos – dialogos: suhbat) tushunchasi yotadi, u adabiy-badiiy matnning komponenti sifatida asardagi personajlarning nutqiy muloqotidan iborat. Badiiy matnda dialog muallif tomonidan

ishlangan, individuallik kasb etgan, uslubiy jihatdan barqaror verbal shakldagi axborot almashinuvidir... Har bir odam, M.Baxtinga ko‘ra, o‘z ovozi, unyoqarashi va tasavvurlariga ega bo‘lgan mustaqil subyekt. Shuning bilan birga inson faqat odamlar bilan, o‘zi bilan, dunyo bilan muloqotdagina mavjud” [Boltaboyev H. 2:8-9].

Adabiyotshunos U.Jo‘raqulov M.Baxtin dialog nazariyasi haqida shunday yozadi: “M.Baxtin dialog nazariyasining yangiligi shundaki, u ayni hodisaning yagona qutb doirasida voqe bo‘lish qonuniyatini badiiy asar va undagi inson obrazi tahlili asosida ochib berdi. Ya’ni juftlik hodisalar o‘zaro zid holatda dialogiklik kasb etgani holda, yakka holatda ham ichki dialogik struktura va mazmunga ega. Jamiyatda (yoki badiiy asar dunyosida) o‘zining muqarrar antipodiga ega odam neytral holatda ham o‘zining botiniy antipodi bilan yashaydi. Bu hodisa badiiy asarda ichki dialog (mikrodialog) tarzida kuzatiladi... U har qanday holatda, qay shaklda (dialogik, mikrodialogik, polifonik) muloqotga kirishmasin, albatta qarshisidagi “o‘zga” obrazini his qilib turadi...” [Jo‘raqulov U. 5:75]. Ikki adabiyotshunos talqinlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, dialogning bu tipi faqatgina epik va dramatik asarlarda uchraydigan muloqot shakllariga emas, lirik dialog qonuniyatlarini ochishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bir qarashda monologik nutq irod etayotgan, hissiyotlari, voqelikka munosabatlarini lirik ifoda etayotgan lirik “men” monologik pozitsiyada turgandek tasavvur beradi. Ammo unga xos lirik nutq qurilishi va mazmunini sezgir kuzatadigan bo‘lsak, ushbu monologik nutq tarkibi aslida dialogik mohiyatga ega ekanini ko‘ramiz.

Adabiyotshunos B.Sarimsoqovning “Alisher Navoiy lirikasida g‘azal-muloqot shakllari” [Sarimsoqov B. 8:7] nomli tadqiqotida kuzatilgan dialog hodisasi ham bizningcha dialogning Jirmunskiy qayd etgan “dramatik dialog” turiga kiradi. Olimga ko‘ra g‘azal muloqot g‘azal janrining yangi tasnifiy shakli bo‘lib, bunga uning nutqiy ifoda xususiyatlari asos beradi. A.Qozixo‘jayev tadqiqotlarida Navoiy lirikasiga nisbatan samarali tatbiq etilgan. Navoiy “Xazoyinul maoniy” devonidagi birinchi g‘azal tahliliga bag‘ishlangan maqolasida lirik asarda ham bir emas bir nechta ovozlar ishtirok etishi, muallif ovozi esa mustaqil pozitsiyada turib, asardagi talqinlovchi, javob beruvchi, munosabat bildiruvchi holatida dialogik jarayonlarni tashkil etishi haqida yozadi [Qozixo‘jayev A. 10:4]. Muallif ovozi va biron ovozi o‘rtasidagi dialogni A.Qozixo‘jayev ta’kidlaganidek, ba’zan bir so‘z, ba’zan esa sezilar-sezilmas ishora bajarayotgani bilinadi. Dialog tarixi va nazariyasiga doir fikr-qarashlarning bir chekkasi Sharq adabiyoti, Sharq mumtoz poetikasi masalalari bilan ham bog‘lanib ketadiki, bugun afsus bilan aytish mumkin A.Qozixo‘jayev keltirgan arabcha manbalarning birontasi o‘zbek tiliga tarjima qilinmagan. Shu

boisdan biz va biz kabi boshqa tadqiqotchilar G‘arb va rus olimlarining dialog haqida fikr yuritgan manbalari bilan ishlash bilan cheklanib qolyapmiz.

Kuzatishlardan anglashiladiki, dialog tarixining ilk bosqichida u ijtimoiy mohiyat kasb etgan. Dastlabki dialogik jarayonlar Xudo va odam, erkak va ayol, ota va o‘g‘il o‘rtasidagi muloqot tarzida ko‘ringan. Keyinchalik uning boshqa ko‘rinishlari paydo bo‘lgan. Shu tariqa dialog umumbashariy turmushning yashash sharti sifatida real hayotiy asosga ega. Keyingi bosqichda dialog falsafa va estetika sathiga ko‘chgan. Boshlab dialogning falsafiy va estetik shakllari, keyinroq shu asosda shakllangan talqinlari vujudga kelgan. Dialog nazariyasiga doir ilk talqin, baho va munosabatlar dialogik jarayonlarning ichida, ilmiy-falsafiy jarayon tarzida namoyon bo‘ladi.

Dialog estetikasi va poetikasi masalalari bevosita badiiy hodisa sifatida tushunish va talqinlash faqat XX asrdan e‘tiboran ilmiy-estetik asarlarga kirib kela boshladi. Shu davrga kelib, dialogning epik, lirik va dramatik talqindagi badiiy funksiyalari haqida fikr yuritila boshlandi. Bunda “men” va “sen”, “men” va “boshqa” tushunchalari badiiy dialog tarkibida talqin etildi. Ikki subyekt munosabati asosida maydonga kelgan dialog fenomeni muhim o‘rinni egalladi. Badiiy dialog barcha adabiy janrlarda, jumladan, lirik janrlarda ham nutqiy kommunikatsiyaning turli shakl va usullarini hosil qiladi, asar nutqiy jarayonlarida asosiy o‘rin tutadi. Umuman, so‘z san‘ati yoki u bilan bog‘liq janrlar jonli “nutqiy jarayon”, “nutq oqimi” tarzida tushuniladi. So‘zlashuvning barcha shakllari o‘zining chegarasiga ega bo‘ladi. Nutqiy chegara esa “nutqiy subyekt, ya’ni so‘zlovchining almashinuvi” bilan belgilanadi. Nutq jarayonida so‘zlovchining almashinuvi “boshqa” so‘zlovchining yoki yana bir nutq subyektining kirib kelishi bilan boshlanadiki, she’riy nutqda buning turli shakllari kuzatiladi.

Adabiyotlar:

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2018. – Б. 221.
2. Бахтин М. Тилшунослик, филология ва бoshqa гуманитар фанларда матн муаммоси (Ҳ.Болтабоев таржимаси) Филология масалалари. – Т., 2016, № 4. 156-164. б.
3. Болтабоев Ҳ. XX аср адабиётшунослигида диалогизм ва Михаил Бахтиннинг адабий-эстетик таълимоти // Филология масалалари. – Т., 2016, № 4. 8-14. б.
4. Жирмунский В.М. Теория стиха. – Л.: Сов.писатель, 1975. – 665 с.
5. Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари. Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2015. – 356 б.
6. Кенжеғараев Н. Абай лирикаларындағы монодиалог түрлері // Вестник КазНУ. – Алматы: 2011, № 2 (132). 257-260 б.

7. Макарова И. “Народная мудрость” в диалоге Аристотеля “О философии” // Национальный исследовательский университет “Высшая школа экономики”. Платоновские исследования / Platonic Investigations 18.1 (2023) <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/849439172>.
8. Саримсоқов Б. Алишер Навоий лирикасида ғазал-мулоқот шакллари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 2004, № 2. 8-12 б.
9. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974. – 514 с.
10. Қозихўжаев А. Ғазалнинг серовоз олами // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Т., 2009. № 49. 4-6 б.
11. <https://classics.nsu.ru/bibliotheca/plato01/pir.htm>